

Çatışma Modeli Bağlamında Ahmet Yorulmaz'ın Romanlarında Göç ve Göçmenlik¹

Migration and Immigration in Ahmet Yorulmaz's Novels in the Context of Conflict Model

* Efnan Dervişoğlu **Tuncay Bilecen

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi:10.01.2025

Kabul Tarihi:18.11.2025

Doi:10.20296/tsadergisi.1617662

Anahtar Sözcükler:

*Ahmet Yorulmaz,
çatışma modeli,
mücadele,
göç,
edebiyat*

ÖZET

Yunanistan'daki Müslüman nüfusla Türkiye'deki Hıristiyan Rum nüfusun mübadelesini düzenleyen Lozan Antlaşması, her iki ülkenin demografik ve sosyo-kültürel yapısında önemli değişiklikler yaratmıştır. Tarihi ve toplumsal olayları yansıtan edebiyat, buna kayıtsız kalmamış; özellikle 2000'li yıllardan itibaren mübadeleyi farklı açılardan ele alan pek çok yapıt verilmiştir. Ahmet Yorulmaz, 1997-2010 yılları arasında yayımladığı dört romanıyla söz konusu alana katkı sağlayan yazarlardan biridir. 1932'de Ayvalık'ta doğan ve hayatını burada geçiren yazar, mübadillerin yoğun olarak iskân edildiği bu bölgedeki tanıklıklarını da içeren romanlar kaleme almıştır. Yorulmaz'ın romanları, mübadillerin Girit ve Ayvalık'taki yaşamlarını, iki farklı coğrafyada yaşadıkları sosyo-kültürel çatışmaları ve uyum sorunlarını canlı bir şekilde yansıtmaktadır. Bu çalışmada, Ahmet Yorulmaz'ın romanlarında mücadele olgusu çatışma modeli bağlamında irdelenecektir. Ahmet Yorulmaz'ın dört romanı, disiplinler arası çalışmaları yorumlamada işlevsel bir model olan çatışma modeli bağlamında ele alınmış; mikro, mezo ve makro düzeylerde yaşanan çatışmalar romanlardan seçilen örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. Yorulmaz'ın yapıtları, farklı çatışma düzeylerine ilişkin sunduğu zengin örneklerle göçün çok katmanlı yapısını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Article Information

Submission: 10.01.2025

Acceptance: 18.11.2025

Doi:10.20296/tsadergisi.1617662

Key Words:

*Ahmet Yorulmaz,
conflict model,
population exchange,
migration,
literature*

ABSTRACT

The Treaty of Lausanne, which regulated the population exchange of the Muslim population in Greece and the Christian Greek population in Turkey, created significant changes in the demographic and socio-cultural structures of both countries. Literature, which reflects historical and social events, did not remain indifferent to this process; especially since the 2000s, many works addressing the population exchange from different perspectives have been produced. Ahmet Yorulmaz is one of the authors who contributed to this field with four novels published between 1997 and 2010. Born in Ayvalık in 1932 and having spent his life there, the author wrote novels that include his observations in this region where people involved in the population exchange were densely settled. Yorulmaz's novels vividly reflect the lives of those involved in the population exchange in Crete and Ayvalık, as well as the socio-cultural conflicts and adaptation problems they experienced in two different geographies. In this study, the phenomenon of population exchange in Ahmet Yorulmaz's novels will be examined within the context of the conflict model. Yorulmaz's four novels were analyzed within the context of the conflict model, which is a functional model for interpreting interdisciplinary studies; the conflicts experienced at micro, meso, and macro levels were evaluated through examples selected from the novels. Yorulmaz's works, through the rich examples they present of different levels of conflict, help us to understand the multi-layered nature of migration.

Atf için

Dervişoğlu, E. & Bilecen, T. (2026). Çatışma Modeli Bağlamında Ahmet Yorulmaz'ın Romanlarında Göç ve Göçmenlik. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 30(1), 56-68 doi:10.20296/tsadergisi.1617662

¹ Bu makale, 2017'de 15. Uluslararası Türk Dünyası Kongresi'nde sunulan "Ahmet Yorulmaz'ın Romanlarında Mücadele ve Sosyo-Kültürel Çatışmalar" başlıklı bildirinin çatışma modeli bağlamında kapsamlı bir biçimde gözden geçirilmiş halidir.

* Doç.Dr. Kocaeli Üniversitesi, Kandıra MYO, Kocaeli, efdervisoglu@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0763-9141>

** Doç.Dr. Kocaeli Üniversitesi, Kandıra MYO, Kocaeli, tuncaybilecen@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4941-7205>

GİRİŞ VE TEORİK ÇERÇEVE

23 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'yla Yunanistan ve Türkiye arasında kapsamlı bir nüfus mübadelesi gerçekleştirilmiştir. Bu antlaşma, ulus devlet ideolojisine uygun olarak toplu göçleri uluslararası hukuk zeminine oturtmuş ve yeni bir zorunlu göç modelini hayata geçirmiştir (Hirschon, 2003; Yıldırım, 2007). Bu model, sınır anlaşmazlıklarını çözmüş, çatışma sonrası barış süreçlerini güçlendirerek uluslararası ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır (Filippidou, 2020).

Ulus-devlet ideolojisinin 20. yüzyıl başlarındaki en somut uygulamalarından biri olarak kabul edilen Lozan Nüfus Mübadelesi, her iki toplumun da sosyo-kültürel yaşamında derin etkiler yaratmıştır. Mübadele, bir yandan yeni ulusal kimliklerin inşasına zemin hazırlarken diğer yandan birçok çatışmayı ve travmayı beraberinde getirmiştir (Hirschon, 2003; Kesimci & Ciravoğlu, 2024).

Toplumsal yapıda önemli değişikliklere yol açan Lozan Mübadelesi'nin Türkiye'de edebiyata yansımaları gecikmiş, mübadeleyi konu alan yapıtlar ancak 1990'lı yıllardan sonra yayımlanmaya başlamıştır. Millas'a (2005) göre mübadele, Yunanistan'a göre geç sayılabilecek bir dönemde edebiyata yansımalarının; bu göçün Türklerin yaşadığı ilk göç tecrübesi olmaması, Türkiye'de bu dönemde okuryazarlık oranının düşük olması ve anı türündeki yapıtların sınırlı kalması gibi nedenleri bulunmaktadır. Akademik alanda olduğu gibi edebiyatta da göçün popüler bir konu haline gelmesiyle birlikte son yıllarda mübadeleyi ele alan birçok roman yayımlanmıştır. *Suyun Öte Yanı* (Feride Çiçekoğlu - 1991), *Emanet Çeyiz / Mübadele İnsanları* (Kemal Yalçın - 1998), *Büyük Ayrılık* (Kemal Anadol - 2003), *Kritimu / Girit'im Benim* (Sabâ Altınsay - 2004), *Mübadiller* (Yılmaz Gürbüz - 2008), *Ah Mana Mu* (Handan Gökçek - 2010), *Pembe Sardunya* (Sefa Taşkın - 2012), *Mor Kaftanlı Selanik* (Yılmaz Karakoyunlu - 2012), *Çalı Harmanı* (Akın Üner - 2013), *Mübadele Günlerinde Aşk* (Belgin Karabulut - 2014) ve *Manoli'nin Gözyaşları* (Kemal Arı - 2018) bu yapıtlardan sadece birkaçıdır.

Ahmet Yorulmaz'ın romanlarında, mübadele, öncesi ve sonrası ile çatışmalara yol açan, travmatik sonuçları ele alınmıştır. Çatışma modeli açısından bakıldığında Yunanistan ile Türkiye arasındaki nüfus değişimini karara bağlayan Lozan Mübadelesi'nin makro (devlet – devlet) düzeyde, “uzlaşma” olarak gerçekleştiği ifade edilebilir. Sözü edilen romanlarda yaşanan tüm olaylar, az ya da çok mübadeleyle ilişkilidir; mübadeleyle ilgili değerlendirmelerin kimi zaman diyaloglara da yansıdığı gözlenir: “Venizelos, Yunan tarafının temsilcisi olarak, Lozan adlı bir İsviçre şehrinde, bizim Türk tarafıyla bir anlaşmaya imza koydu (...) yıllar sonra, teslim bayrağını çekmeleridir bu. Gel gör ki bu zaferden sonra, siz ada Türkleri bir kez daha yerinizden sökülüp alınacaksınız” (Yorulmaz, 2006, s.123).

Ahmet Yorulmaz (1932-2014), Lozan Mübadelesi'nin izlerini ve sonuçlarını konu alan önemli yazarlardan biridir. Ortaokulu bitirdikten sonra öğrenimini sürdürmeyen Yorulmaz, otuz üç yıl boyunca Geylan Kitabevi'ni yönetmiştir. Bu süreçte, Ayvalık hakkında yazdıklarıyla bu coğrafyanın sembollerinden biri haline gelmiş, ayrıca Yunancadan yaptığı çeviriler ve romanlarıyla da adından söz ettirmiştir. Yorulmaz'ın ilk romanı *Savaşın Çocukları / Girit'ten Sonra Ayvalık* (1997), ikinci romanı *Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı* (1999) ve *Girit'ten Cunda'ya ya da Aşkın Anatomisi* (2003) isimli romanları “ırmak roman” niteliği taşımaktadır. Yazarın son romanı olan *Ulya / Ege'nin Kıyısında* (2010) ise yine Girit ve Ayvalık'a odaklanmakla birlikte olay örgüsü olarak diğer romanlarından ayrılmaktadır.

Yazar, *Savaşın Çocukları / Girit'ten Sonra Ayvalık* (1997) adlı ilk romanında, Hasanaki'nin Girit'ten Ayvalık'a uzanan yaşam öyküsü üzerinden mübadele öncesi Yunan-Türk ilişkilerini ve artan Yunan zulmünü anlatır. *Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı* (1999) ise mübadillerin Ayvalık'taki yaşamına odaklanır; Girit ve Midilli'den gelen göçmenlerin ekonomik ve sosyal sorunlarını, uyum süreçlerini, iskân ve tefvizdeki adaletsizlikleri yansıtır. Üçlemenin son halkası olan *Girit'ten Cunda'ya ya da Aşkın Anatomisi*'nde (2003), Hasanaki - Marigo aşkını ele alan yazar, II. Dünya Savaşı atmosferinde din, kimlik ve aidiyet temalarını işler. Yorulmaz'ın son romanı *Ulya / Ege'nin Kıyısında* (2010) ise farklı bir kurguyla sunulur; kocası Türk olduğu için Girit'ten Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Ulya'nın yaşam öyküsünü ve Ayvalık'taki deneyimlerini anlatır. Yorulmaz, bütün romanlarında mübadele dönemini; zaman zaman birbiriyle

kesişen, farklı hikâyeler üzerinden anlatırken dönemin koşullarının gerçekçi bir zeminde anlaşılmasına da katkıda bulunmuştur.

Göç teorileri, göçün sistematik ve bütünsel bir biçimde anlaşılması için işlevsel araçlar sunmaktadır. Ancak karmaşık ve çok yönlü yapısı göçün standart bir çerçeveye oturtulmasını zorlaştırmaktadır. Pratik ve esnek bir model olan “çatışma modeli”, göçü statik değil, dinamik ve değişken bir süreç olarak ele alır. Bu modelde, bireyleri yer değiştirmeye iten sebepler genel olarak “çatışma” kavramı altında toplanır ve çatışmanın ana nedeni olarak insanî güvensizlik konusu öne çıkarılır (Bilecen, 2020; Bilecen & Sirkeci, 2021).

Tehditlerin arttığı durumlarda bireyler, aileler ve toplumlar göç etme baskısıyla karşı karşıya kalabilmektedir. İnsani güvensizliği artıran söz konusu tehditler mutlaka şiddet temelli olmak zorunda değildir. Örneğin, yoksulluk, işsizlik gibi ekonomik faktörler de bu bakımdan insani hareketliliğe yol açan bir tehdit olarak değerlendirilebilir. Çatışma modeli, göçe yol açan faktörleri makro, mezo ve mikro olmak üzere üç farklı düzeyde inceler. Devletler arasındaki çatışmalar, anlaşmalar ve göçe ilişkin düzenlemeler göçe makro düzeyde etki eden faktörlerdir. Bu bakımdan, “makro” düzey, çatışma modeli içerisinde transit ve göç alan ülkeler arasında birbiriyle çelişen farklı siyasal tercihleri ifade etmektedir. Göç eden ve etmeyen gruplar arasındaki her türlü toplumsal gerilimler “mezo”, bireysel çatışmalardan kaynaklanan göçler ise “mikro” düzeyde etkili olan faktörler olarak ifade edilebilir (Sirkeci & Erdoğan, 2012; Sirkeci & Cohen, 2016; Tilbe, 2016).

Göç alan ve göç veren ülke arasındaki çatışmalar ve anlaşmalar, değişen göç politikaları, devlet ile devleti veya devlet ile birey veya grupları karşı karşıya getirebilmektedir. Örneğin bir “uzlaş” olarak ifade edebileceğimiz mübadele anlaşmaları, çatışma (savaş, iç karışıklık) dönemleri kadar yoğun göç hareketlerine neden olabilmektedir.

Bu makalede, Ahmet Yorulmaz’ın romanlarında mübadele olgusu, mübadillerin terk ettikleri topraklarda ve yerleştikleri yerlerde karşı karşıya kaldıkları çatışmalar, çatışma modeli dolayımında irdelenecektir. Göçmenlerin maruz kaldığı etnik, dinsel ve kültürel çatışmalar, Yorulmaz’ın romanlarında belirgin bir tema olarak karışımımıza çıkmakta ve bunlar uyum sorunları, ayrımcılık, nostalji duygusu şeklinde kendini göstermektedir.

GERİDE BIRAKILAN COĞRAFYADA YAŞANAN ÇATIŞMALAR

Ahmet Yorulmaz’ın romanlarında göç; farklı toplum grupları arasında meydana gelen huzursuzluklar, iç çatışmalar, savaş, devlet kararı veya baskısı gibi nedenlerle gerçekleşmektedir. Ancak burada göçün bir bölgeden başka bir bölgeye geçince nihayete eren bir olgu olmadığını, çoğu zaman yeni bir hareketlilik (mobilizasyon) gerektirdiğini hatırlatmak gerekmektedir. Dolayısıyla göçmenler bu dönemde öncelikle güvenli bir yer arayışına girmektedir; örneğin Hanya, Yorulmaz’ın romanlarında bir toplanma merkezi olarak böyle bir işlev görmektedir. Ardından kalıcı bir yaşam kurmak için güvenli bir yer arayışı başlamaktadır.

Girit’te yüzyıllardır uyum içinde yaşayan Türklerin ve Rumların milliyetçilik düşüncesinin etkisiyle birbirine düşmesi ve her geçen gün artan şiddet olayları nedeniyle Türklerin adayı terk etmek zorunda kalmaları, Yorulmaz’ın tüm romanlarında, temel konulardan biridir. *Savaşın Çocukları*’nda Hasanaki’nin babası Ali Ağa yaklaşmakta olan felaketi öngörmüş; eşine “İyi şeylerden söz etmiyorlar. Barut ve kan kokuyor söyledikleri” diyerek endişesini dile getirmiştir (2006a, s.31); Ali Ağa’nın kısa süre içinde elindeki zeytinlikleri yok pahasına satması da bununla ilişkilidir.

Savaşın Çocukları’nda Girit’te yaşayan Türklerin maruz kaldığı tehdit ve saldırılar romanın baş karakteri Hasanaki ve ailesi üzerinden yansıtılır: “Sonra, tam namaz vakti, peşpeşe gelen üç top sesi!.. Ardından bağırtilar, çığlıklar, koşuşturan kasabalılar... Ben ve eniştem birlikte camiye fırladık. Yaralıları ve ölüleri dışarıya taşıyorlardı. Düşmana edilen bedduanın yararı yoktu. Ölenler on bir kişiydi; aralarında babam da vardı” (Yorulmaz, 2006a, s.52).

Girit'teki Türklerle Rumlar arasındaki çatışmalar, Türk ordusunun işgal altındaki İzmir'e girişi ve Yunan askerî güçlerinin Anadolu'daki yenilgisinin kesinleşmesinin ardından şiddet olaylarına ve katliamlara dönüşür. Adadaki etnik çatışmaların ve Türklere yönelik baskıların tırmanışı, mübadele ile resmî bir boyut kazanacak olan göçleri de beraberinde getirir. Yorulmaz'ın mübadele döneminin tanıklıklarını içeren romanları, bu süreçte yaşanan insanlık dramını gözler önüne sermektedir. İlk romanda anlatıcı görevini üstlenen Hasanaki şöyle der örneğin: “Anadolu bozgunundan kaçıp gelenlerin, kent içinde bile, başında fes taşıyan Türklere saldırıları arttıkça artıyordu (...) Kent dışında ise punduna getirip insanları öldürüyor, tarlaları, bahçeleri yağmalıyorlardı” (Yorulmaz, 2006a, s.136).

Yazar, romanlarında, yalnızca Girit göçmenlerinin yaşadıklarını anlatmamış, ileride değinileceği üzere, Midilli ve Selanik'ten gelen göçmenlerin yaşamlarından da kesitler aktarmıştır. Göçmen grupları arasında kıyaslamalar yapan Yorulmaz'ın Giritli göçmenlerin daha ağır bedeller ödediğini gerek karakterleri aracılığıyla gerek anlatıcı kimliğiyle sıkça vurguladığı görülmektedir.

Çatışma ve güvensizlik ortamının göçe zorladığı Türkleri yollarda bekleyen dört şey vardır: Açlık, hastalık, saldırı ve ölüm. Güvenli olduğu düşünülen Hanya bile tehlikeli olabilmektedir; bu durumda yön değiştiren kafiler hem kayıplarının acısını hem de sefaleti yaşarlar: “iki ihtiyar, yorgunluğa dayanamayıp öldü ve yol kenarında açılan mezarlara gömüldüler. Konvoy bu yüzden, iki saat kadar yolundan kaldı. Korkunç bir açlık ve yorgunluk hüküm sürüyordu” (Yorulmaz, 2006a, s.53). Konusu gereği özellikle ilk romanda karşımıza çıkan göç görüntüleri, göçün trajik yönünü gözler önüne seren betimlemelerle somutlaşır.

Türkler ile Rumlar arasındaki çatışmalar kadar bu iki halkın kültürel benzerliklerine ve dayanışmalarına da yer verilmesi, söz konusu romanların ortak özelliklerinden biridir. Barış zamanında birlikte yiyip içen, bayramlarda, özel günlerde samimiyetle birbirini kutlayan insanların gündelik yaşam pratiklerinde de iç içe oldukları gözlenir: “Bir Türk'ün bir Rum'a bağbozumunda yardım etmesi, Rum'un da yine ailece Türk'ün zeytinlerini toplamasına ya da sebze bahçesini çapalamasına katkıda bulunması doğal imecelerdi” (Yorulmaz, 2006a, s.19). Çatışma ve şiddet olaylarının arttığı dönemlerde dahi dostluklarını koruyan Türk ve Rum aileler bulunmaktadır. Örneğin adayı terk etmek zorunda kalan Türklerin Rumlara mezarlarını emanet etmeleri hem *Ulya*'da hem de *Savaşın Çocukları*'nda karşımıza çıkmaktadır. Bir başka örnekte Hasanaki ve ailesini adadan yolcu etmeye gelenler arasında Rum komşularını da bulunmasıdır.

Çatışma modeli bakımından irdelediğimizde, Yorulmaz'ın romanlarında terk edilen topraklarda yaşanan çatışmalar; farklı etnik ve dinsel gruplar arasında yaşanan gerilimler, sosyal dışlanma, yağmalama olayları ve şiddet olayları şeklinde “birey – birey”, “birey – toplum” veya “toplum – toplum” kategorileri arasında mikro ve mezo düzeylerde tezahür etmektedir.

SOSYO-KÜLTÜREL ÇATIŞMALAR

Göçmenlerin yeni yerleştikleri yerdeki ekonomik, sosyal ve kültürel hayata uyum süreçlerini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır; yaş, eğitim düzeyi, kültürel uyum ve dil yeterliliğinin yanı sıra yerleşilen toplumun etnik yapısı, sosyo-politik durumu, ulusal politikaları ve ayrımcılık deneyimleri de uyum süreçleri üzerinde etkili olmaktadır (Hugo, 2014; Alexander vd., 2007; Wang & Ning, 2016). Ayrımcılığa maruz kalmak, göçmenlerin uyum süreçlerini olumsuz yönde etkilemekte ve yavaşlatmaktadır. Farklı ırk / etnik köken, dinsel kimlikliğe sahip olmak ayrımcılık nedeni olabileceği gibi bazen göçmen statüsü bile tek başına ayrımcılığın gerekçesi haline gelebilir (Esses, 2021). Bu konuda yapılan çalışmalar; medya, okul, mahalle, iş çevresi ve diğer ortamlardaki önyargılı ve ayrımcı muamelenin göçmenlerin genel sağlık, zihinsel bütünlük ve öz benlik saygısını azalttığını, dolayısıyla aidiyet duygularını zedelediğini ortaya koymaktadır (Edge & Newbold, 2013).

Yerleştikleri yeri yadırgama, umduğunu bulamama, geride bırakılan toprakları özleme, göçün ilk döneminde yoğun hissedilen duygulardır. Dâhil oldukları yeni sosyal çevreye uyum sağlamakta zorlanan göçmenlerin yerli halkla çatışmalar yaşamasında karşılıklı önyargılar önemli rol

oynamaktadır. Yorulmaz'ın değişik nedenlerle ayrımcılığa ve sosyal dışlanmaya maruz kalan roman kişilerinin de yeni yerleştikleri yeri yadırgadıkları gözlenir.

Osmanlının başkentine uzak bir ada olan Girit'te¹ yaşayan Türkler, zamanla baskın hâle gelen Rum kültürünün etkisi altında kalmış; Giritli göçmenler de Anadolu'ya ayak bastıkları andan itibaren farklı kültürel özellikleri nedeniyle pek çok çatışma yaşamışlardır. Sözü ettiğimiz romanlarda yerli halk, Girit'ten gelenleri Türk ve Müslüman olarak görmemekte, ilişki kurmamaya çalışarak sosyal hayattan dışlamakta ve “yarım gâvur” diyerek onları aşağılamaktadır: “buradakiler, ırktaşlarımız, dindaşlarımız, ‘Yarım gâvur!’, ‘Gâvur tohumu!’ diyorlar bize. Beslenmemiz bol sebze, dağdan bayırdan toplanan türlü otlarla olunca, bunu da hazmedemiyorlar, alay ediyorlar bizimle: ‘Eşeklerin hakkını yiyor bunlar,’ diyorlar. Horluyorlar, ilişkilerini sınırlı tutuyorlar” (Yorulmaz, 2006a, s.21).²

Yeni çevrelerinde dışlanan ve “yarım gâvur” yaftası yapıştırılan Giritli göçmenler Türk ve Müslüman kimliklerini kanıtlama çabası içine girerler. Yorulmaz, Giritlilerin farklı sosyo-kültürel özelliklerine dikkat çekerken, Anadolu insanıyla paylaştıkları öz yakınlığını öne çıkarmaya çalışır. Bu açıdan bakıldığında, farklılıklar yerine etnik ve dinî birliğe yapılan vurgunun romanlarda önemli bir yer tuttuğu görülmektedir: “Oysa ayrıldıkları o küçük yurtlarında, onca baskı, kuşatılma, dövülme, öldürülmelere karşın, Türklüklerinden ve dinsel inançlarından zerrece kaybetmemişlerdi.” (Yorulmaz, 2010, s.29).

Yorulmaz, *Savaşın Çocukları*'nda anlatıcı konumundaki Hasanaki aracılığıyla Giritlilerin kültürel altyapısını oluşturan unsurlar üzerinde durur: Rumca'yı ana dili yerine koyan göçmenlerin Türkçe bilgisi son derece sınırlıdır; en iyi bilenler bile en çok elli kadar Türkçe sözcükle konuşabilir. Rum âdet ve geleneklerinden etkilenmişler, bu yönde alışkanlıklar geliştirmişlerdir. Buna rağmen iki güçlü özellikleri sayesinde, onca yıkıma ve acıya karşı direnebilmiş, Rumlaştırma girişimlerine karşı koyabilmişlerdir; bunlardan biri dinî inançları, diğeri ise Türklük bilincidir.

Yorulmaz, Giritlilerin Türk ve Müslüman kimliğini, tarihsel örneklerle vurgulamaya çalışır. İskân memurlarının ve yerel halkın, dil konusundaki yetersizliklerine bakıp kızmaları, bir anlam ifade etmemektedir; çünkü Girit göçmenleri Türkçe konuşmasalar da birçok Rum geleneğini benimseseler de öz bakımından Türk ve Müslüman'dırlar. Yorulmaz, bu gerçeği açıklamaya çalışırken patriyarkal bir dil kullanır ve ataerkilliği bir tür delil olarak öne sürer. Roman karakterleri aracılığıyla, soyun en önemli unsuru olarak erkek kimliğini işaret eden yazar, Osmanlı hanedanında padişahların eşlerinin Türk olmamasına yaslanarak bu düşüncenin altını çizer: “Girit Türkü'ne Hıristiyanlık atfetmek, en hafif söylemiyle vicdansızlıktı. Üremede ve üretmede önemli olan tohumdu (...) Padişah II. Ahmet'in annesi, Girit muhasarası sırasında yakalanıp saraya gönderilen Giritli bir gayrimüslimdir” (Yorulmaz, 2010, s.29-30).

Girit göçmeninin kendine özgü kültürü nedeniyle yerli halk tarafından yadırganması, aşağılanması ve buna tepki olarak da Türk ve Müslüman kimliğini kanıtlama çabasına girmesi, Yorulmaz'ın romanlarının başat konularından biridir. Kuramsal bakımdan ise buradaki çatışmaları mikro (birey – birey) ve mezo (birey – toplum; toplum – toplum) çatışmalar olarak sınıflandırmak mümkündür.

¹ Girit; tarihsel, kültürel ve coğrafi olarak birçok Osmanlı yerleşim yerinden ayrılmaktadır. Rodos 1521'de, Kıbrıs 1571'de fetheden Osmanlı'nın Akdeniz'e de hâkim olması için Girit'i de fethetmesi gerekiyordu. İlk seferlerin 1645'te başladığı Girit ancak 1669'da Osmanlı topraklarına katılabildiği (Adıyeye & Adıyeye, 2007).

² İronik bir biçimde aynı durum Anadolu'dan Yunanistan'a göç eden Rumlar için de geçerlidir. Örneğin Christina Zenginoğlu “Yaşar Kemal ve Dido Sotiriyu'nun Romanlarında Toplumsal Bellek” adlı kitabında, Dido Sotiriyu'dan alıntıyla Atina Pire Limanı'na gelen göçmenlerin yerli halk tarafından geri gönderilmeye çalışıldığını, şalvar ve ferace kullandıkları için “Türk tohumu” olarak aşağılandıklarını belirtmektedir (Zenginoğlu, 2022).

DİL YETERSİZLİĞİ NEDENİYLE YAŞANAN ÇATIŞMALAR

Göç edilen ülkenin dilini konuşamamak, göçmenlerin sosyal hayatlarını izole bir biçimde sürdürmelerine neden olmaktadır; çünkü ana dil göçmenler için güvenli bir sığınaktır. Özellikle birinci kuşak göçmenler, bu güvenli alandan çıkamamaları nedeniyle çoğu kez, göç ettikleri ülkenin dilini ya öğrenememiş ya da çok uzun süre öğrenmemekte direnmişlerdir.

Göçmenlerin gündelik hayata uyum sağlayamamasının başlıca faktörlerinden biri de budur. Yapılan çalışmalar, dil yeterliliği olmayan göçmenlerin uyum süreçlerinin hem daha zor geçtiğini hem de ayrımcılığa uğrama ihtimallerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Piller & Takahashi, 2011; Stevens vd, 2012).

Göçmenlerin yeni dâhil oldukları sosyal çevrede dil ve iletişim sorunlarıyla karşılaşmaları kaçınılmazdır. Yerleştikleri yerin dilini konuşamayan göçmenler sosyal hayatta daha fazla zorlukla karşılaşmakta ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır (Cohen & Chavez, 2015; Kümbetoğlu, 2012). Yorulmaz'ın Giritli göçmenleri de gerçekte olduğu gibi sınırlı sayıda Türkçe sözcükle Türkiye'ye gelirler: “‘Türküm, elhamdülillah Müslümanım!’ biçimindeki kalıplaşmış ifadenin bile yarısını Türkçe yarısını Rumca söylüyorlardı” (Yorulmaz, 2003, s.33).¹

Yazar, Girit göçmenlerinin ağırlıklı olarak Rumca konuştuğunu, günlük konuşma dillerine Türkçe ve Arapçadan da bazı sözcükler eklediklerini romanlarında yinelemektedir. Dil yetersizliğine yapılan vurgu, göçmenlerin yerli halk tarafından dışlanmasının gerekçelerinden birini açıklar; dilde birliğin olmaması, köken birliğinin inandırıcılığına gölge düşürür, bu da ötekileştirmeyi beraberinde getirir.

Dil sorunu, daha Anadolu'ya adım attıklarında kendini göstermiş; Giritli göçmenler önce iskân görevlileriyle anlaşmakta güçlük çekmişlerdir: “Görevlilerin önüne sırayla gelen mübadiller, örneğin ‘Kahvecis Ali, tu Reşit’i yos’ diyerek işlerinin biteceğini sanıyorlardı. Memurlar bu kadarını anlıyorlardı anlamasına, ‘Reşit oğlu kahveci Ali’yi, bu söyleme biçimiyle anlıyorlardı, ama ötesi yoktu” (Yorulmaz, 2010, s.11). Bu ilk iletişimsizlik, olası sorunların da habercisi gibidir. Derdini anlatamayan göçmenle, onu anlamadığı için sinirlenen memur karşı tarafları temsil eder; bu noktada göçmenin, Türk soyundan geldiği söylenen Müslüman olarak algılandığı gözlenir.

Sosyal dışlanma, ayrımcılık ve dil yetersizliği gibi faktörler, göçmenlerin içlerine kapanmalarına ve diğer topluluklarla daha az iletişim kurmalarına yol açmaktadır. Bu da göçmenlerin yeni yerleştikleri yerlerde, ayrıldıkları çevreye benzer bir sosyo-kültürel ortam yaratmalarına neden olmaktadır (Bilecen, 2016). Yorulmaz'ın romanlarında da benzer bir durumla karşılaşırız. Giritli göçmenler, bir kader ortaklığı içinde, aynı sosyal çevrede ve birbirleriyle dayanışma içinde yaşamakta; bu birliktelikleri, yabancılık hissettikleri toplumda onlar için adeta bir kalkan görevi görmektedir:

Oradaki Hristiyanın; *Turkos, Muhammetyanos, Musulmanos* diye küçümsediği Giritliler'le, buradakiler de, aynı ırktan, aynı dinden olanlar da alay ettiler... Bu dışlama, Giritli'nin içedönük yaşamını daha da pekiştirdi. Mahalle kahvesinde, Giritli Giritli'yle oturmaya özen gösterdi; sohbetini hemşehrisiyle yaptı; sorunlarını onunla halletmeye çalıştı. Anayurda geldikleri halde, böyle itilip kakılmaları yüzünden gurbette gibiydiler (Yorulmaz, 2006b, s.30).

Göç edilen yerin dilini konuşamamanın yarattığı sosyo – kültürel çatışmalar Yorulmaz'ın romanlarında en dikkat çeken hususlardan biridir. Bu çatışmaları mikro ve mezo düzeylerde yaşanan çatışmalar olarak sınıflandırmak mümkündür.

¹ Benzer bir durum Anadolu'dan göç eden Rumlar için de geçerlidir. Bazı Rumlar Yunancayı büyük ölçüde unutmuşlar, bu yüzden Yunanistan'da ayrımcılığa uğramışlardır. Rumlar, Yunanistan'da saz çalıp zeybek oynadıkları için yadırganmışlardır (Yalçın, 1998).

DİN TEMELLİ ÇATIŞMALAR

Göçmenlerin dinsel kimlikleri, göç ettikleri yerlerdeki uyum süreçlerinde etkili olmaktadır. Farklı inanç sistemlerine sahip olmak göçmen topluluklarının dışa kapalı hâle gelmesine neden olduğu gibi bu durum yaşadıkları topluma uyum süreçlerini de zorlaştırmaktadır.

Dinsel aidiyet uyumu doğrudan etkileyen bir unsurdur ve sözü edilen yapıtlarda çatışmayı doğuran başat etkenlerden biri olarak görülmektedir. Romanlarda karşılaştığımız din temelli çatışmalar; Giritli göçmenlerin Müslümanlıklarını kanıtlama uğraşı, Rumların bazı ritüellerini -yas zamanı siyah giyinmek gibi- sürdürmeleri, din değiştirme, farklı dinlere mensup kişilerin evlilikleri ve sosyal ilişkileri ile bunlardan kaynaklı sorunlar biçiminde kendini göstermektedir (McAndrew & Voas, 2014).

Din değiştirme, Yorulmaz'ın yapıtlarında gerek Rumlarda gerekse de Türklerde gözlenebilen bir olgudur. Din değiştirme olayları; iç çatışmalara bağlı olarak güvenlik, aşk ilişkileri nedeniyle (genellikle kadının), çoğunluğu oluşturan toplumun kabulünü görmek ya da vergi muafiyeti gibi avantajlardan yararlanmak amacıyla gerçekleştirilebilir. İki toplumda da dışlanma nedeni olan din değiştirme, çözüm niteliği taşımadığı gibi özellikle yoğun çatışma dönemlerinde, cezayı gerektiren bir suç da sayılmaktadır. Bu noktada, din değiştirmek bir güvence sağlamaktan çok, aksine güvencesizlik hissini artırmaktadır: “‘Molla İbrahim’in oğlu Bahri Bey Hıristiyan olmaya kalkmış! Deyyusa bak sen! Bereket versin Rumların despotu, din değiştirmek isteyenleri geri çeviriyormuş artık,’ diyenler çıkmaya başlamıştı” (Yorulmaz, 2010, s.6).

Yorulmaz'ın romanlarındaki duygusal ilişkilerde, özellikle evlilik kararı verilecekse, dinsel aidiyetin bir sorun olarak algılandığı gözlenir. Farklı dinlerden kişilerin aşkları, ikilemleri, bu ilişkilerin zorlukları *Savaşın Çocukları*'ndan başlayarak belirgin bir tema olarak karşımıza çıkar. Girit'te Marigo'ya gönül veren Hasanaki, sevgilisinin ısrarcı tutumuna rağmen inancını korumayı seçer ve Girit'i terk ederek Anadolu'ya göçer. Mübadele öncesinde başlayıp İzmir'e, oradan da Ayvalık'a uzanan yolculuğunda yeni bir yaşamın hayallerini kuran Hasanaki, Girit'te doğacak çocuğundan habersizdir. Marigo yıllar sonra bu kez oğlu Haralambos'un Ayvalık'a gitmesini istemeyecek, din değiştirmesinden endişe edecektir: “benim yapmadığımı yapar din değiştirip Müslüman olursa?..” (Yorulmaz, 2003, s.145).

Farklı dinsel kimliklere sahip olmak hem Girit'te hem de Ayvalık'ta sorun olarak görülmektedir. Haralambos Ayvalık'a yerleşme kararı aldığı anda dinsel çatışmalar da ortaya çıkar. Oğluyla buluşan Hasanaki, “Hıristiyanısın ve geldin, Müslüman bir toplumda yaşamaya çalışacaksın... Sonra...” (Yorulmaz, 2003, s.175) diyerek olası güçlükler konusunda oğlunu uyarır; ne ki Haralambos, babası gibi karamsar değildir; rahatlığını, ruhsal huzuru inançta değil felsefede bulmasına bağlıdır. Sevgilisi Elvide, başlangıçta din farklılığının sorun yaratabileceğini düşünse de bu düşüncesinden çabucak vazgeçer; hatta umursamaz bir tavır geliştirir. Haralambos'un Müslüman olmasındaki asıl neden, toplum tarafından kabul edilme ve Türk vatandaşlığı başvurusunu hızlı bir biçimde sonuçlandırma isteğidir.

Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı'nda bir Rum kızıyla evlenen eski Osmanlı askeri Kemalettin, toplumun baskısı nedeniyle yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalır. Bu zorunlu göçün arkasında, çevresindekilerin karısına “dönme” diyebileceği kaygısı vardır. Yorulmaz'ın son romanındaki Ulya ise toplumsal kabul görme arayışında, din değiştirmedeği halde, Müslüman gibi görünmeyi tercih eder. Dördüncü evliliğini yaptığı Hüseyin'le birlikte Anadolu'ya geçerken bunu Türklere kanıtlamak için elinden gelen gayreti gösterir. Ulya ve Haralambos gibi karakterlerin din değiştirmeleri, manevi bir ihtiyaçtan çok toplumsal kabul görme, vatandaşlık kazanma gibi pragmatik hedeflere dayanmaktadır.

Yorulmaz'ın yapıtlarında dinî aidiyet, toplumsal uyum ve değerlerle çatışmamak adına bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak dinsel ayrımlar geleneksel toplumun yapı taşı oluşturduğundan farklı dinî aidiyetlere sahip kişilerin birliktelikleri kendi toplumları tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu çatışmalardan kaçınma isteği de göç baskısını artıran unsurların başında gelmektedir. Dinî temele dayanan çatışmalar, çatışma modeli bağlamında değerlendirildiğinde ise bunların; mikro (birey – birey), mezo (birey – toplum; toplum – toplum) düzeylerde gerçekleştiği

söylenbilir. Lozan Antlaşması, dinî kimlikler üzerinden bir ayırım tarif ettiği için mübadele kararı ise makro (devlet – devlet) düzeyde “uzlaşma” olarak karşımıza çıkmaktadır.

GÖÇMENLERİN KENDİ ARALARINDA YAŞADIKLARI ÇATIŞMALAR

Yorulmaz'ın romanları, Girit göçmenlerinin yaşadığı çatışmaları yansıtmakla kalmayıp Ayvalık ve çevresine yerleştirilen Midilli ve Selanik göçmenlerinin yaşadıklarına da ayna tutar. Bu göçmenler; buldukları sosyal çevre, sınıfsal durumları, diğer göçmenlerle, yerli halkla, bürokrasiyle ve siyasetle kurdukları ilişkilerle birlikte ele alınırlar. Böylece göçmen gruplarını sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan karşılaştırma fırsatı buluruz. Göçmenlerin yoğun biçimde yerleştirildiği Ayvalık, Haralambos'un ifadesiyle “bir kültür mozaiği” niteliğindedir; bu düşüncüyü Hasanaki de destekler: “Girit'ten Midilli'den, Kuzey Yunanistan'dan gelen mübadillerle, Anadolu'nun dört yanından gelip buraya yerleşenlerle kozmopolittir diyebiliriz” (Yorulmaz, 2003, s.179).

Girit göçmenleri, özellikle Midilli'den gelenlerin ayrımcılığına uğrarlar; zira Midilliler, Anadolu'ya yakın olmanın avantajını sonuna kadar kullanmış, dil ve kültürleri ile bu topraklardan ayrı kalmamışlardır. Giritlilerse “yarım gâvur” ya da “Yunan tohumu” gibi etiketlerle damgalanır, Türkçedeki yetersizlikleri yüzünden dışlanırlar; resmî dairelerde maruz kaldıkları aşağılanmanın ardında da yine dil sorunları yatar. Giritliye “Giritli”nin Rumca karşılığı “Kritikos” denilmesi, bu dışlanmanın bir başka yansımasıdır: “Bu tür davranışlar, Giritlinin Türklük-İslâmlık gururunu ağır biçimde yaralıyordu. Devlet dairesinden evine gözleri yaşlı dönenler eksik olmuyordu (Yorulmaz, 2010, s.28-29).

Yorulmaz, karakterleri aracılığıyla Midilli'nin coğrafi ve kültürel avantajlarını sıkça vurgularken Midillili göçmenlerin, yerleştirildikten sonra da ayrıcalıklı bir muameleyle karşılaştıklarını tüm romanlarında yineler. Örneğin *Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı*'ndaki Doktor Şekip Midilli göçmenlerinin zenginliği ile Girit göçmenlerinin yoksulluğunu karşılaştırırken Giritlilerden “garipler” diye söz eder; biraz hizmet gördüklerinde saygıdan ne yapacaklarını bilemediklerini söyleyen Şekip'e göre Midilli göçmenleri üsttenci bir tutum içindedir: “Bizimkiler oldum olası payitaht korumasındaydılar ya, padişah tohumu gibi davranmayı sürdürüyorlar” (Yorulmaz, 2006b, s.93).

Göçmen gruplarına yönelik ayrıcalıklı muamelede öne çıkan grup, Selaniklilerdir. Yorulmaz'ın romanları, Selanik göçmenlerinin özellikle bürokrasi kademesinde kayırılmasına ilişkin birçok örnek barındırır. “Selaniklilik” kimliğinin göçmenlerin önünde bazı kapıların açılmasını sağlayan kartvizit işlevi gördüğü de söylenebilir:¹ “Selanikliler, Mustafa Kemal Paşa'nın memleketlisi olmakla övünüyorlardı. Onlar övünüyor, kimi yöneticiler de Kemal Paşa'ya saygılarından, sevgilerinden, kimisi ise ‘bunlar Selaniklidir, şikâyet edecekleri tutar, aman başıma iş açılmasın!’ korkusuyla kayırıcı bir ilgi gösteriyor, yardım ediyorlardı” (Yorulmaz, 2010, s.28).

Midilli ve Selanik göçmenlerinin kamusal yaşamda ayrıcalıklı muamele gördüklerini her fırsatta hatırlatan Yorulmaz, bunu roman kişilerine de söyler: “Midillili, Selanikli olanlar ile Kuzey Yunanistan mübadilleri okumuş takımı ise, kent yaşamının başındaydılar. Bu bir gerçektir. Seçkin kesimi oluşturuyorlardı. Bu iki şey, yani okumuşlukla geldikleri yerin adı, bir kısmına üstünlük ve yarar sağladı” (Yorulmaz, 2010, s.31).

Ayrımcılık ve kayırma, yalnızca farklı coğrafyalardan gelen göçmenler için değil, aynı kökleri paylaşanlar için de söz konusu olabilmektedir. Örneğin baş karakterlerden Hasanaki, Girit'teki mülküne dair bir belge sunamadığından devletin sınırlı desteğiyle yetinmek zorunda kalırken sahte belgelerle gelenler ya da bürokratik ilişkileri olanlar önemli ayrıcalıklar edinebilir.

¹ Kemal Arı (2018) “Manoli'nin Gözyaşları (Mübadele ve Şirince)” adını taşıyan romanında da benzer bir durum söz konusudur. Mustafa Kemal'in Selanikli olması Selanik'ten gelen bazı göçmenlerin adeta Mustafa Kemal'le akrabalık ilişkisi varmış gibi davranmasına ve bazı ayrıcalıklar talep etmelerine yol açmıştır.

Özetle, göçmenlerin kendi aralarında yaşadıkları çatışmalar Yorulmaz'ın romanlarında mikro ve mezo düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu çatışmalar ise göçmen gruplarının yeni yerleştikleri yerde birbirleriyle rekabet etmelerinden ve birtakım ayrıcalıklar istemelerinden kaynaklanmaktadır.

AYVALIK YAŞAMINA UYUM

Göçmenlerin yerleşim yeri seçiminde etkili olan pek çok faktör bulunmaktadır: Barınma, sağlık, eğitim olanakları; siyasal ve ekonomik koşullar, göç veren ve alan ülkelerin birbirleriyle ilişkileri, coğrafi yakınlık, sınır kontrolleri, hedef ülkedeki akrabaların varlığı ve sosyal ağlar, bu faktörler arasında yer alır (Şimşek, 2017). Osmanlı Devleti'nin, göçmenleri alışkın oldukları iklim koşullarına uygun yerlere yerleştirmeyi bir iskân politikası olarak uyguladığı bilinmektedir (Bilecen & Sirkeci, 2021). Girit göçmenlerinin Ayvalık çevresinde iskân edilmelerinde bu husus çok etkili olmuştur. Ancak göçmenlerin alıştıkları iklime uygun yerlere yerleştirilmeleri, dâhil oldukları sosyal yapıya çabucak adapte olacakları anlamına gelmemektedir

Yorulmaz'ın romanlarında Girit göçmenlerinin sıla özlemi, önemli bir tema halindedir; vardıkları yer, ayrıldıkları coğrafyaya benzer bir yer de olsa geçmişin mutlu günleri ve Girit anıları, birçoklarını derin bir nostalji duygusuna sürükler. Böylesi durumlarda, ana vatanın neresi olduğu, kişiyi düşündüren bir soru olarak çıkar karşımıza. Vatan, doğup yetiştiği yer midir, yoksa yerleştikleri yer mi? Cevap arayışı, iç çatışmalarını beraberinde getirir; bu çatışmalar daha mübadele öncesinde başlar ve yıllarca sürer: “Girit’imi, Hanya’mı bırakıp, anavatan da olsa bilmediğim bir yere gitmek? Benim için vatan burasıydı” (Yorulmaz, 2005a, s.95)

Ana vatan bazen Girit olur, bazen Anadolu; ne ki Girit özlemi dinmeyen bir ağrı gibidir, bir nebze hafiflemesi için uzun yıllara ihtiyaç vardır. Geride bırakılan topraklar, özellikle güçlükler karşısında ve yoksullukta paha biçilmez bir niteliğe bürünür. Henüz yabancıları oldukları bir çevrede yaşamının getirdiği sorunlarla başa çıkmakta zorlanan göçmenlerin “bizim oranın havası” şeklindeki ifadelerle sürekli geçmişe döndükleri, kendilerine neredeyse şizofrenik bir dünya kurdukları gözlenir. Örneğin Girit’in her şeyiyle büyüldüğünü söyleyen Hasanaki, Ayvalık’ta kendini tutuklu gibi hisseder: “hapishane gibi geliyor! İçimi karartıyor yahu” (Yorulmaz, 2006b, s.118) cümleleri, kentle kurduğu ilişkiyi yansıtır. Bu duygu, kimi zaman isyana da dönüşebilir: “Yurdumu Girit’imi istiyorum ben! Kuşaklar önceki ceddimin toprağını” (Yorulmaz, 2006b, s.154) ifadesi, Türklerin adadaki varlığının yüzyıllar öncesine dayandığını imlerken “Girit’e getirilen “-(i)m” iyelik ekinin hem sahiplenme hem de bağlılık duygusunu pekiştirdiği söylenebilir.

Yorulmaz'ın romanları, göçmenlerin yaşadığı çatışmaları etkili biçimde yansıtırken göçmenlik psikolojisine dair de tespitler barındırır. Sıla özlemi, topluma uyumda gösterilen direnç, iş ve eylemlerde eğretilik, kaderci yaklaşımlar, kayıtsızlık, tembellik ve parçalanmış kimlik, bu psikolojinin en belirgin görünümleridir: “bu kez buradan alınıp, geldikleri yere iade edileceklerini bekleyip durdular. Getirildikleri anayurda birden uyum sağlayamamalarının, sallanmalarının, uyuşuk uyuşuk oturmalarının temel nedeni buydu! Tam anlamıyla bir bölünmüşlük yaşıyorlardı” (Yorulmaz, 2010, s.31).

Yazar, göçmenlerin yaşadığı çatışmaların yanı sıra uyum sürecinde yaşananlara da yer verir romanlarında. Burada dikkat çeken husus, göçmenlerin yeni çevrelerine uyum sağlamalarının hayli zaman aldığı, hatta yirmi yıla vardığıdır. Yorulmaz hem anlatıcı kimliğiyle hem de karakterlerinin yaşadıkları üzerinden bu noktaya dikkat çeker. Uyum konusundaki gecikmede, iskân sorunları kuşkusuz etkili olmuştur; mübadillere, arkalarında bıraktıkları malları oranında mal verilmesi ve bununla ilgili bürokratik işler çok uzun sürmüş; bu da yerleşiklik duygusu yaşamalarını engellemiştir.

Göçmenlerin dinî ve etnik kimliklerini toplumda kabul ettirebilmeleri, yerli halkla benzerlikler gösterdikleri ölçüde mümkün olur; “yarım gâvur”, “Yunan tohumu” yaftalarından ve “öteki” olmaktan kurtulmaları da sosyal ilişkilerin gelişmesiyle gerçekleşir. Yıllar içinde Türkçe öğrenilir; birbirini tanımaya başlayan çeşitli gruplar arasında alışverişler, evlilikler yaşanır, sebze ağırlıklı Girit yemekleri de alay konusu olmaktan çıkar. Bu noktaya gelmesinde kuşkusuz en önemli faktör, göçmenlerin Türk ve Müslüman kimliklerini öne çıkarma gayretidir; sonradan dâhil oldukları toplumun bir parçası sayılmaları için bunun gerekliliğine inanır ve öyle de davranırlar:

“Girit mübadillerinin Türklükle Müslümanlıklarının, kendilerinin anlayışından farksız, hatta kimilerine oranla daha güçlü olduğunu, gerek Mevlevilik, gerek Bektaşilikleriyle kendilerinden ilerde olduklarını anlayınca, soğukluklar su misali dağıldı gitti, dostluklar doğup pekişti” (Yorulmaz, 2010, s.28).

Göç, ister gönüllü ister zorunlu nedenlerle gerçekleşsin, yer değiştiren kişilerin farklı biçim ve düzeylerde çatışmalar yaşaması kaçınılmazdır. Bu çatışmalar, çoğu zaman daha göç kararı alınırken başlar; göç sırasında ve göç edilen yerin koşullarına uyum sağlama döneminde çeşitli şekillerde devam eder. Bu bakımdan göç, bir defada gerçekleşen ve hayatta yeni bir sayfa açılan bir dönemden ziyade, etkileri uzun yıllar devam eden, belki de hiç geçmeyen birçok çatışmanın ana nedenidir (Bilecen, 2019). Bu durum bazen yaşanan travmaların bir sonraki kuşaklara da aktarılmasına neden olabilmektedir (Erbekir & Direktör, 2024).

SONUÇ

Edebiyat, tarihsel ve toplumsal olayları hazırlayan gerçekleri, bu olayların oluşum süreçlerini ve sonuçlarını, kurguya dayalı metinlerle ortaya koyarken sosyal bilimler için zengin bir kaynak sunmaktadır. Edebiyattan salt gerçekliği yansıtması beklenemeyeceği gibi, ürünlerinin kurmaca olduğu da bilinmektedir; ancak kaynağını tarihten ve toplumsal dönüşümlerden alan yapıtların insana odaklı yaklaşımı, göz ardı edilmiş insan gerçeğini anlamamızı, olay ve durumları farklı perspektiflerden değerlendirmemizi sağlamaktadır.

Ahmet Yorulmaz’ın romanları, mübadeleyle geride bırakılmış toprakların hikâyesini, zorunlu göçün getirdiği zorlukları ve göçmenlerin yeni yaşam yerlerinde yaşadığı karmaşayı adeta bir sözlü tarih çalışması gibi gün yüzüne çıkarır. Romanlarda göçün sadece acı yüzü değil, göçmen psikolojisinin farklı yönleri de işlenir.

Göç olgusunun temelini oluşturan çatışma ve uyum, Yorulmaz’ın yapıtlarına çeşitli boyutlarıyla yansımıştır. Göçmenlerin göç öncesinde, göç sırasında ve sonrasında yaşadığı sosyo-kültürel çatışmalar ve Ayvalık yaşamına uyum sağlama süreçleri dört romanın da odağında yer alır. Bu romanlarda etnik, dilsel ve kültürel farklılıklar nedeniyle ayrımcılık ve sosyal dışlanmayla yüzleşen karakterlerin yaşadığı aidiyet sorunlarının bireysel-toplumsal uyum süreçlerini derinden etkilediği gözlenmektedir.

Yorulmaz’ın romanları, göçün bireyde yarattığı psikolojik çatışmalara farklı yönleriyle ve çok katmanlı bir şekilde yer vermektedir. Kuramsal bakımdan mikro çatışmalar olarak değerlendirilen psikolojik ve kişisel çatışmalar; güvencesizlik, yalnızlık, nostalji duyguları veya uyum sorunları olarak görülmektedir.

Yorulmaz’ın romanlarında, Girit kökenli göçmenlerin kültürel farklılıklarından kaynaklanan ötekileştirmeye ve aşağılanmaya maruz kalmaları, bu grupların tepkisel olarak Türk ve Müslüman kimliklerini yeniden inşa etme çabasına girişmelerine yol açmıştır. Çatışma modeli bakımından mezo kategorisinde değerlendirdiğimiz birey - toplum ve toplum – toplum çatışmaları, bu romanlarda; göç öncesinde Rumlar ve Türkler, göç sonrasında ise yerli halkla, diğer göçmen gruplarıyla ve göçmenlerin kendi aralarında yaşadığı çatışmalar şeklinde, farklı düzeylerde gerçekleşmektedir. Bu çatışmaların en dikkat çekici olanı da Selanik ve Midilli göçmenlerinin kendilerini ayrıcalıklı hissetmeleri ve özellikle bürokrasi kademesinde ayrıcalıklı bir muamele beklentisi içinde olmalarıdır.

Son olarak, Türkiye’deki Hıristiyan Rumlarla Yunanistan’daki Müslüman nüfusun zorunlu yer değiştirmesini düzenleyen Lozan Antlaşması çatışma modeli bakımından makro düzeyde, “uzlaşma” sonucunda meydana gelen göç hareketi olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

Adıyeke, A.N. & Adıyeke N. (2007). *Fethinden Kaybına Girit* : Babıali Kültür Yayıncılığı.

- Alexander, C., Edwards, R., Temple, B., (2007). Contesting Cultural Communities: Language, Ethnicity and Citizenship in Britain, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33:5, 783-800. <https://doi.org/10.1080/13691830701359223>
- Arı, K. (2018), *Manoli'nin Gözyaşları (Mübadele ve Şirince)*: Kitapana Yayınları.
- Bilecen, T. (2016). Political Participation in Alevi Diaspora in the UK, *Border Crossing*, 6:2, 372-385.
- Bilecen, T. (2022). "Ankara Anlaşması: Türkiye'den Birleşik Krallık'a Yeni Bir Politik Göç Akını Mı?". *Çalışma ve Toplum*, 2(73), 887-903. <https://doi.org/10.54752/ct.1097116>
- Bilecen, T., and Sirkeci, I. (2021). "Sociocultural conflicts and Ottoman settlement policies at the Balkan wars". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23(4), 533-548. <https://doi.org/10.1080/19448953.2021.1888601>
- Cohen, J. & Chavez N. M. (2015). ABD, Ohio, Columbus'ta Latin Göçmenler, Ayrımcılık ve Uyum, *Göç ve Uyum*, (Der.) B.Dilara Şeker, İbrahim Sirkeci, M. Murat Yüceşahin: Transnational Press London, 131-142.
- Erbekir, B., & Direktör, C. (2024). İkinci ve Üçüncü Kuşak Kıbrıslı Türklerde Aktarılan Psikolojik Travma, Psikolojik Sağlık, Kaygı ve Obsesif Kompulsif Bozukluğun İncelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 8(15), 51-66. <https://doi.org/10.31461/ybpd.1425314>
- Filippidou, A. (2020). The impact of forced top-down nation building on conflict resolution: Lessons from the 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey. *Nationalities Papers*, 48(1), 144-157. <https://doi.org/10.1017/nps.2018.71>
- Hirschon, R. (Ed.). (2003). *Crossing the Aegean: an appraisal of the 1923 compulsory population exchange between Greece and Turkey* (Vol. 12). Berghahn Books.
- Hugo, G., (2014). *Migrants in Society: Diversity and Cohesion, Migration and Diversity*, (Ed.) Stevin Vertovec, The International Library of Studies on Migration, An Elgar Research Collection, 243-294.
- Kesimci, E. V., & Ciravoğlu, A. (2024). The Transfer of Spatial Memory with Collective Practices Among the Generations of Lausanne Exchangees in Bursa. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, 12(1), 95-124. <https://doi.org/10.15320/ICONARP.2024.277>
- Kümbetoğlu, B. (2012). Göç Çalışmalarında "Nasıl" Sorusu, (Der.) S.Gülfer İhlamur-Öner, N.Aslı Şirin Öner, *Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar: İletişim*, 49-85.
- McAndrew, S., & Voas, D. (2016). Immigrant generation, religiosity and civic engagement in Britain. In *Migrants and Their Children in Britain* (pp. 99-119). Routledge.
- Millas, H. (2005). *Türk ve Yunan romanlarında "öteki" ve kimlik*: İletişim.
- Piller, I., and Takahashi, K. (2011). Language, migration and human rights. *The SAGE handbook of sociolinguistics*, 583-597.
- Sirkeci, I., and Cohen, J. H. (2016). "Cultures of migration and conflict in contemporary human mobility in Turkey". *European Review*, 24(3), 381-396. <https://doi.org/10.1017/S1062798716000119>
- Sirkeci, İ., ve Erdogan, M. M. (2012). "Editorial: Göç ve Türkiye". *Migration letters*, 9(4), 297-302.
- Stevens, M., Hussein, S., and Manthorpe, J. (2012). "Experiences of racism and discrimination among migrant care workers in England: findings from a mixed-methods research project". *Ethnic and racial studies*, 35(2), 259-280. <https://doi.org/10.1080/01419870.2011.574714>
- Şimşek, D. (2017). Göç Politikaları ve "insan güvenliği": Türkiye'deki Suriyeliler örneği, *Toplum ve Bilim*, 147, 11-26.
- Tilbe, A. (2016). Göç Kültürü ve Çatışma Modeli Bağlamında Latife Tekin'in Sevgili Arsız "üne Bir Bakış. *Göç Üzerine Yazın ve Kültür İncelemeleri*: Transnational Press London, 1-19.
- Wang, M., & Ning, Y. (2016). The social integration of migrants in Shanghai's urban villages. *The China Review*, 93-120. <https://www.jstor.org/stable/43974670>
- Yalçın, K. (1998). *Emanet çeyiz: mübadele insanları*. Belge Uluslararası Yayıncılık.
- Yildirim, O. (2007). *Diplomacy and displacement: reconsidering the Turco-Greek exchange of populations, 1922-1934*. Routledge.
- Yorulmaz, A. (2003). *Girit'ten Cunda'ya, ya da Aşkın Anatomisi*: Remzi.

- Yorulmaz, A. (2006a). *Savaşın Çocukları / Girit'ten sonra Ayvalık*, (8. Baskı): Remzi.
- Yorulmaz, A. (2006b). *Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı*, (5. Basım): Remzi.
- Yorulmaz, A. (2010). *Ulya Ege'nin Kıyısında: Kırmızı Kedi*.
- Zenginoğlu, C. (2022). *Yaşar Kemal ve Dido Sotiriyu'nun romanlarında toplumsal bellek*. Libra.

EXTENDED ABSTRACT

Signed on July 23, 1923, the Treaty of Lausanne formalized a comprehensive population exchange between Greece and Turkey. This agreement, aligned with nation-state ideologies, institutionalized mass migrations within the framework of international law and introduced a new model of compulsory migration. The exchange not only resolved territorial disputes but also reinforced post-conflict peace processes, adding a new dimension to international relations. The Lausanne Population Exchange had profound effects on the socio-cultural fabric of both societies. While the exchange laid the foundation for the construction of new national identities, it also caused significant conflicts and trauma. Despite its transformative impact on societal structures, the representation of the exchange in Turkish literature was delayed, with notable works only beginning to emerge in the 1990s. In Ahmet Yorulmaz's novels, the traumatic consequences of the exchange—both before and after the event—are explored through themes of conflict. An analysis of these novels through the lens of the conflict model reveals that the Lausanne Exchange, a macro-level (state-to-state) resolution, profoundly influenced individuals and communities. Ahmet Yorulmaz (1932–2014) is a significant author whose works focus on the traces and consequences of the Lausanne Population Exchange. Born in Ayvalık, a key settlement area for exchange students, Yorulmaz spent 33 years managing Geylan Bookstore and emerged as a prominent figure in his region through his writings about Ayvalık and his translations from Greek. His first novel, *Savaşın Çocukları / Girit'ten Sonra Ayvalık (Children of War: After Crete to Ayvalık, 1997)*, was followed by *Kuşaklar ya da Ayvalık Yaşantısı (Generations or Life in Ayvalık, 1999)* and *Girit'ten Cunda'ya ya da Aşkın Anatomisi (From Crete to Cunda: Anatomy of Love, 2003)*. These three novels form a series that vividly narrates the migration experience. His final novel, *Ulya: Ege'nin Kıyısında (Ulya: On the Aegean Shore, 2010)*, while still focusing on Crete and Ayvalık, takes a distinct narrative direction. Migration theories offer functional tools for understanding the systematic and holistic aspects of migration. However, migration's complexity often defies standard frameworks. The conflict model, a practical and flexible approach, views migration as a dynamic and variable process rather than a static phenomenon. It categorizes the factors prompting migration into three levels: macro, meso, and micro. Macro-Level: At this level, state-to-state conflicts, agreements, and migration regulations significantly impact migration. For example, the Lausanne Exchange itself, as a macro-level agreement, represents a compromise to resolve conflicts through population displacement. However, this approach also created intense migration movements similar to those seen during periods of war and internal unrest. Meso-Level: This level includes societal tensions between groups. The Lausanne Exchange revealed community-level social exclusions, marginalization, and competition for resources, which were sources of conflict in host societies. Micro-Level: Individual conflicts, stemming from personal traumas, insecurities, and displacement, constitute this level. Yorulmaz's novels vividly portray all three levels. In *Savaşın Çocukları*, he captures the rise of nationalism in Crete and the violence that forced Turkish communities to leave the island. The depiction of physical and psychological insecurity reflects the micro- and meso-level dynamics of migration. Yorulmaz's novels address the struggles of adaptation faced by Cretan migrants in their new settlements. Themes such as cultural alienation, linguistic barriers, and nostalgia dominate his narratives. Migrants' distinct cultural practices, such as their cuisine and dialect, often led to their marginalization within Turkish society. The locals labelled them as “yarım gavur” (half-infidels), questioning their national and religious identities. These tensions exemplify the meso-level conflicts arising from cultural differences and prejudice. Language is a recurring theme in Yorulmaz's works. The Cretan migrants, whose daily language blended Greek, Turkish, and Arabic elements, faced exclusion due to their different cultural roots. Linguistic barriers compounded their social isolation, highlighting how language serves both as a marker of identity and a tool for exclusion. Yorulmaz's portrayal of these challenges underscores the critical role of language in the integration process. The lack of linguistic unity not only hindered social cohesion but also cast doubt on the migrants' ethnic origins, further exacerbating their marginalization. Religious identity emerges as a central conflict in Yorulmaz's narratives. Both Greek and Turkish characters in his novels grapple with religious expectations, conversions, and interfaith relationships. For example, Yorulmaz portrays instances of religious conversion driven by love, security, or societal acceptance. However, such decisions often led to greater insecurity, as communities perceived conversions as acts of betrayal. The religious tensions depicted in Yorulmaz's novels reveal how differing religious identities can hinder social integration and foster exclusion. Yorulmaz frequently explores the emotional and psychological impact of displacement. Nostalgia for Crete, coupled with the challenges of adapting to a new environment, creates a recurring sense of longing and inner conflict among his characters. For many migrants, the past becomes a source of solace and identity, while the

present remains fraught with difficulties. For example, the characters' struggles to reconcile their memories of Crete with their new lives in Ayvalık reflect micro-level conflicts of identity and belonging. This tension underscores the enduring impact of forced migration on personal and collective memory. Yorulmaz's novels also address the relationships between different migrant groups, such as those from Mytilene and Thessaloniki. The perceived cultural and linguistic advantages of these groups led to unequal treatment and intra-migrant competition. Yorulmaz's exploration of these dynamics highlights the fragmented nature of migrant communities and the challenges of achieving solidarity in displacement. Moreover, the socio-economic disparities between migrant groups and the local population reveal the long-term impact of migration policies. The novels critique the inequities in resettlement and integration, calling attention to the broader structural challenges that accompany forced migrations. Ahmet Yorulmaz's novels provide a profound exploration of the Lausanne Population Exchange, shedding light on the multi-layered conflicts and challenges faced by migrants. By integrating the conflict model into his narratives, Yorulmaz captures the intertwined dynamics of macro, meso, and micro-level conflicts, offering a holistic understanding of migration. Through his detailed portrayal of displacement, Yorulmaz highlights the resilience of migrant communities and the enduring impact of migration on identity and memory. His works serve as both literary and historical contributions, emphasizing the human dimensions of forced migration and offering valuable insights for contemporary migration studies.